

 MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 2

KOSTEL SV. KATEŘINY

Vážení čtenáři,

jakkoli je Praha 2 nejmenším pražským obvodem, co se rozlohy území týče, je bohatá na spoustu věcí. Ojedinělé je množství kostelů (z nichž mnohé založil císař Karel IV.) i zákoutí a míst, jež zůstávají skrytá zrakům neznalých. Obojí se snoubí v kostelu sv. Kateřiny. Stavba, zasvěcená jedné z nejstarších křesťanských světic, stojí v rozlehlé zahradě, stranou hlavních cest, byť v těsném sousedství rušných ulic a náměstí. Je svého druhu paradox, že tuto stavbu, jejíž štíhlá věž odkazuje ke gotickému původu, ale jinak je klenotem barokní architektury a výzdoby, neumí „na první dobrou“ najít ani leckteří obyvatelé Prahy 2. A paradoxy s sebou nese i postava sv. Kateřiny, která sice patří mezi tzv. čtrnáct pomocníků, její historická existence přitom však bývá zpochybňována. Navíc se jedná o patronku, mimo jiné, filozofů a studentů, ale výraz „kateřinky“ právě díky tomuto kostelu a klášteru odkazuje v českých reáliích také na blázince – ústavu pro choromyslné sloužila tato budova více než sto let. A kdo ví, třeba se právě zde nejsnáze dobereme významu spojení „moudrý blázen“...

Přeji Vám příjemné chvíle u další brožurky z ediční řady o kostelích Prahy 2, a snad i přímo v kostelu sv. Kateřiny či přilehlé zahradě. Je to bezpochyby jedno ze vzácných míst naší městské části.

Mgr. Jana Černochová

Kostely na území Prahy 2

- 1 sv. Martina
- 2 sv. Longina
- 3 sv. Václava
- 4 P. Marie a slovanských patronů (Emauzy)
- 5 P. Marie a sv. Karla Velikého (Karlovy)
- 6 sv. Štěpána
- 7 **sv. Kateřiny**
- 8 sv. Apolináře
- 9 Zvěstování P. Marie (Na Trávníčku)
- 10 sv. Kosmy a Damiána
- 11 sv. Ignáce
- 12 P. Marie Sedmibolestné (u Alžbětinek)
- 13 nejsvětější Trojice
- 14 sv. Cyrila a Metoděje
- 15 sv. Jana Nepomuckého na Skalce
- 16 sv. Petra a Pavla
- 17 sv. Ludmily

----- hranice Prahy 2

..... historický průběh opevnění
Nového Města a Vyšehradu

HISTORIE

Jediný pražský kostel zasvěcený svaté Kateřině vděčí za své založení, tak jako mnoho jiných kostelů na Novém Městě pražském, císaři Karlu IV. S mírnou nadsázkou můžeme říct, že jeho příběh začíná v severní Itálii. Tam přitáhl roku 1331 český král Jan Lucemburský, aby získal severoitalské městské státy mezi své državy, a záhy předal velení při vojenském tažení svému patnáctiletému synu Karlovi. Princ Karel v neklidné severní Itálii poprvé osvědčil své schopnosti nejen jako vladař, ale také jako vojevůdce: 25. listopadu 1332 byl nucen u hradu San Felice svést těžkou bitvu proti odbojným italským velmožům. Protože byl zrovna svátek sv. Kateřiny Alexandrijské, Karel se právě k této světici modlil za své vítězství, a když bitvu úspěšně vybojoval, stal se na celý život jejím oddaným ctitelem.

O šestnáct let později Karel IV., už jako král český a římsko-německý, založil Nové Město pražské. Aby pozvedl prestiž Prahy jako nového hlavního města Svaté říše římské, uvedl do města mnoho rozmanitých řeholních řádů, jejichž klášterům vyhradil místo v promyšlené urbanistické koncepci Nového Města. Pozoruhodným prvkem této koncepce je svázání čtyř významných klášterních kostelů v jižní části Nového Města obrazem kříže, v jehož středu leží kolegiální kostel sv. Apolináře. Šlo o klášter augustiniánů kanovníků s kostelem Panny Marie a sv. Karla Velikého na Karlově, klášter servitů s kostelem Panny Marie Na Trávníčku, klášter slovanských benediktinů s kostelem Panny Marie, sv. Jeronýma a slovanských patronů v Emauzích a konečně klášter obutých augustiniánek s kostelem sv. Kateřiny Alexandrijské. Jedna legenda též dává umístění kostela sv. Kateřiny do souvislosti s místem

dávné bitvy mezi Přemyslovci Soběslavem II. a Bedřichem v roce 1179 (již připomíná název blízké ulice Na Bojišti).

Klášter augustiniánek byl založen v prvních dnech roku 1354. Vlastní zakládací listina kláštera se nedochovala, ale Karel IV. vydal počátkem toho roku v Trevíru listinu, v níž nově založenému klášteru sv. Kateřiny povoluje získat dostatečný majetek a poplužní dvory pro vlastní výživu. Zbožný císař také věnoval klášteru některé ostatky sv. Kateřiny, které dříve obdržel. Dalším svědectvím o počátku historie kláštera je list pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic z 10. března 1354 pro převora kláštera augustiniánů poustevníků na Malé Straně v Praze, jehož kněží měli u sester z ženské větve svého řádu vykonávat duchovní správu. První převorkou kláštera se stala Kateřina z Hocholtingu, bavorská šlechtična, která přišla do Prahy spolu s dalšími řeholnicemi z několika klášterů augustiniánek v Bavorsku.

O průběhu výstavby kláštera a kostela v následujících letech nejsou žádné zprávy. Až 28. listopadu 1367, v neděli po sv. Kateřině, zaznamenává kronikář Beneš z Weitmile zasvěcení kostela arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi za účasti samotného císaře, který „*klášter založil a vystavěl*“.

Přesnou podobu středověkého kostela a kláštera neznáme; jediná součást stavby, která se do dnešních dnů zachovala, je štíhlá gotická věž v západním průčelí kostela. Podobu gotického klášterního chrámu však můžeme rekonstruovat na základě archeologického průzkumu: Jednalo se o jednododní kostel (jak bylo u ženských řeholních řádů obvyklé) s pěti klenebními poli křížové klenby a nehlubokým kněžištěm se závěrem na půdorysu pěti stran osmiúhelníku. Kostel byl patrně v mnohém podobný dalším současně budovaným sakrálním stavbám v blízkém

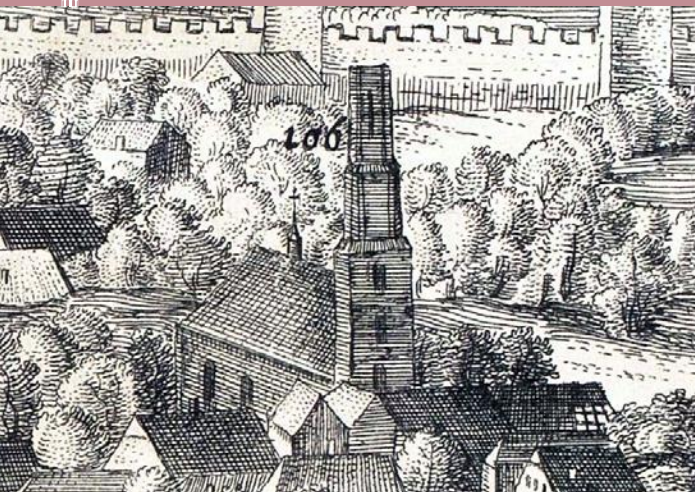
okolí, především rovněž jednolodnímu kapitulnímu kostelu sv. Apolináře. Dodnes výrazným společným rysem s kostelem sv. Apolináře a kostelem Panny Marie Na Trávníčku je podobné utváření věží se štíhlými oktagonálními horními patry. Středověký klášter se zřejmě nacházel na severní straně od kostela, stejně jako pozdější budovy barokní, ale jeho podobu neznáme a až na fragmenty základových zdí a zasypaných gotických sklepů se z něj do dneška nic nezachovalo.

Roku 1370 dosáhl klášter plné samostatnosti, jak dokládá další listina Karla IV., vydaná 8. prosince téhož roku na Lichtenburku. Následující půlstoletí po zasvěcení kostela a kláštera bylo zřejmě dobou jejich velké prosperity, jíž napomáhala jak panovnická přízeň, tak odkazy soukromých dobrodinců. Velkou mecenášskou byla Alžběta Pomořanská, čtvrtá manželka Karla IV. Po Kateřině z Hocholtingu, která byla převorkou až do roku 1380, se v čele kláštera vystřídaly převorky Ludmila, Kateřina z Lipanic a Eliška z Lincenburku. Duchovní správu vykonával probošt a čtyři jiní kněží z řádu augustiniánů.

Toto období rozkvětu svatokateřinského kláštera však bylo drasticky ukončeno po šedesáti šesti letech následkem vypuknutí husitských válek. První vlny plenění pražských klášterů a kostelů pražskou chudinou v roce 1419 zůstal novoměstský klášter augustiniánek ušetřen, osudným se mu ale stal boj pražské husitské posádky s vyšehradskou pevností, jež zůstávala věrná králi. V květnu 1420 rozhodli hejtmani velící obraně Prahy posílit obranu Nového Města právě proti Vyšehradu vyhloubením příkopů a vybudováním srubů a palisád. K tomuto úkolu dorazily ve dnech 24. a 25. května početné ženy táborské, lounské, žatecké i pražské a vybraly si krovy a zdi kostela sv. Kateřiny

Philippus van den Bossche: *Sadelerův prospekt* (1606). Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy. Pohled na jižní konec Dobytčího trhu a horní část Nového Města ze začátku 17. století, kostel sv. Kateřiny vlevo nahoře. Vpravo od něj od můžeme vidět kostel sv. Apolináře, mezi oběma kostely je zahrada patřící svatokateřinskému klášteru

Detail ze Sadelerova prospektu: kostel sv. Kateřiny na začátku 17. století ještě ve své gotické podobě. Věži dosud chybí střecha, po požáru z roku 1603, zatímco střecha kostela je už opravená. V popředí další budovy s poničenými střechami; může jít o budovy patřící ke klášteru

i kláštera jako příhodný zdroj stavebního materiálu pro toto polní opevnění. Klášter i kostel byly tedy pobořeny a jeptišky vyhnány. Ničení kláštera ale nemělo jen praktický důvod získání stavebního materiálu – na rozebrání krovů navázalo barbarské vyplnění interiéru chrámu a přilehlého kláštera, kronika Vavřince z Březové mluví o ničení a rozlámání obrazů. Podle pozdějšího podání se při bourání kostela zřítily štítová zeď a zabila 27 táborských žen, což bylo vykládáno jako Boží trest pro bezbožné rouhače, kteří vztáhli ruku na chrám Páně.

Během následujících desetiletí byl opuštěný a střech zbařený klášter ponechán zkáze. Chátrání vlivem povětrnosti

jistě pomáhali i okolní obyvatelé, pro které byla ruina snadným zdrojem stavebního materiálu. Až roku 1439 se sem vrátilo několik sester augustiniánek pod vedením převorky Kateřiny z Liblic. Řeholnice zjistily, že starý klášter je neobyvatelný, a neměly dostatek prostředků pro jeho opravu, a tak se usídlily v budově někdejšího probošství. Duchovní správu i hospodaření konventu měli opět na starosti probošti jmenovaní z řad augustiniánů z malostranského kláštera u sv. Tomáše.

Z dalšího období nemáme mnoho zpráv. Komunita zřejmě v následujících desetiletích poměrně živořila a přebývala jen v nejnnutněji obnovených staveních, zatímco z klášterního kostela zřejmě bylo provozuschopné pouze kněžiště. Situace se zlepšila až počátkem 16. století; roku 1512 se započalo s opravami klášterního kostela. Obnovený chrám a nový hlavní oltář byl posvěcen 27. dubna 1522.

Řeholní komunitě však v převážně utrakvistické zemi chyběl dostatek novicек, a tak se počet sester postupně snižoval, až v něm nakonec osaměle žila poslední převorka Ludmila Leskovcová z Leskovce, jejíž smrtí roku 1565 konvent zcela vymřel.

Protože se jednalo o jediný ženský klášter této řehole v českých zemích, navrhl pražský arcibiskup Antonín Brus z Mohelnice, aby byl klášter u sv. Kateřiny připojen k malostranskému konventu augustiniánů u kostela sv. Tomáše. Císař svolil pod podmínkou, že budou konat v kostele sv. Kateřiny pravidelné bohoslužby a že klášter vydají opět sestřám augustiniánkám, pokud o něj někdy budoucnou požádají. Převor Tomáš Michal Placher od sv. Tomáše se tak stal zároveň převorem u sv. Kateřiny a několik řeholníků se usadilo v bývalém probošství.

Roku 1603 byl kostel zasažen bleskem; shořel tehdy krov kostela i věže. Převor Jan Křtitel Svitavský požádal císaře Rudolfa II. o příspěvek na opravu. Prospekt Prahy Filipa van den Bosche z roku 1606 zachycuje kostel už s novým zastřešením, zatímco věž před západním průčelím kostela je ještě bez střechy.

Roku 1604 se augustiniáni pokusili zřídit u sv. Kateřiny samostatný mužský konvent, ale nedostatek řeholníků zabránil naplnění tohoto záměru, takže už roku 1608 zůstal klášter zcela opuštěn a pouze jednou ročně, na den sv. Kateřiny, se v kostele konaly bohoslužby.

Roku 1620, během stavovského povstání, byly rozprodány všechny pozemky, které klášteru ještě zůstaly. Teprve po bitvě na Bílé hoře se situace pražských augustiniánů začala zlepšovat; roku 1625 získal převor Jan Crystelius dostatek prostředků k postavení nevelkého obydlí a opravě kostela, jak dokládá kronika svatotomášského kláštera. Při kostele sv. Kateřiny nadále sídlili dva až čtyři řeholníci, členové malostranského konventu, který již za třicetileté války, během převorování Jana Křtitele Svitavského, prožíval vlnu zřejmého rozkvětu.

V průběhu 17. století došlo ještě několikrát k rozdělení a opětovnému sloučení obou klášterů. Důvodem byla zejména chudoba kláštera sv. Kateřiny. I ten si ale postupem času získával příznivce a dobrodince a jeho ekonomická situace se zlepšovala.

Roku 1650 poslaly některé jeptišky z augustiniánského kláštera ve Vratislavi žádost císaři Ferdinandovi III., aby jim byl dán pražský klášter u sv. Kateřiny (s odvoláním na podmínku odevzdání kláštera z roku 1565). Císař si však vyžádal dobrozdání představitelů augustiniánského řádu, z něhož vyšlo najevo, že ony vratislavské jeptišky jsou

nepokojné osoby, které si od přesunu do Prahy slibují jen uvolnění řeholních pravidel, a proto byla jejich žádost zamítnuta a klášter zůstal bratrům augustiniánům.

Roku 1676 bylo konečně možno novoměstský konvent – byť zpočátku pouze čtyřčlenný – definitivně osamostatnit od malostranského kláštera. Po letech strádání začal také konečně výrazněji vzkvétat, díky většímu počtu dobrodinců. Vedle zámožných pražských měšťanů to byla zejména Helena Barbora hraběnka Martinicová, která dala roku 1678 do kostela pořídit nový hlavní oltář, zasvěcený sv. Kateřině a Čtrnácti svatým pomocníkům (což byl oblíbený kult původně především v Německu, z kláštera sv. Kateřiny se rozšířil nejprve po Praze a potom po celých Čechách), na němž stály sochy světců v jednotlivých nikách. A vybavování kostela pokračovalo i v následujících letech, podle zprávy z roku 1710 byl autorem veškeré malířské výzdoby významný malíř Jan Jiří Heinsch. Bohužel z této fáze výzdoby kostela se až na jednu výjimku nic nezachovalo. V roce 1682 byl požehnán velký zvon, 1687 postaveny varhany, 1693 dva boční oltáře a v letech 1698 a 1699 další dva, zasvěcené ke cti tehdy ještě nekanonizovaného Jana Nepomuckého a sv. Josefa.

Z dochovaných dokumentů vyplývá, že vedle výbavy kostela byla věnována pozornost také zvelebování hospodářského zázemí kláštera. Velký pražský prospekt Folprechta van Ouden-Allena z roku 1685 zachycuje na listu věnovaném Novému Městu klášter sv. Kateřiny od západu. Kostel je zachycen jako gotická jednolodní stavba s charakteristickou vysokou věží v ose západního průčelí. Severně od něj stojí dvoukřídlý, zřejmě jednopatrový objekt, zhruba v místech severozápadního nároží pozdější stavby konventu. Tvar střechy typický pro renesanční

stavby naznačuje, že se jedná o objekt postavený v roce 1625. Jisté je, že mnišská rezidence tehdy zdaleka neměla podobu uzavřeného bloku s vnitřním nádvořím.

S klášterem sv. Kateřiny byla spojena také farní duchovní správa v mnoha farnostech v okolí Prahy a v klášteře bylo dokonce otevřeno domácí filosofické učení pro čekatele vstupu do řádu. Při morových ranách v letech 1680 a 1713 se augustiniáni obětavě věnovali péči o nemocné a několik jich při tom zemřelo.

Převor Leopold Šinko s dovolením papeže a pražského arcibiskupa založil v kostele sv. Kateřiny Bratrstvo Čtrnácti sv. pomocníků. Ke dni 14. srpna 1707 zahájilo činnost a postupně si získalo oblibu v měšťanských a šlechtických rodinách i mezi duchovenstvem. Hlavní oltář sv. pomocníků býval obložený dárky, nezřídka ze zlata a stříbra, jako výraz vděku za vyslyšené prosby. Prvním předsedou Bratrstva byl František Antonín, svobodný pán na Talamberku.

Roku 1710 sepsal převor Augustin Jeschke latinské dějiny kláštera *Ilias compendiosa, seu synopsis descript. monasterii et ecclesiae s. Catharinae*.

Na počátku 18. století podstatně ovlivnil další osud i podobu kláštera dar velké mecenášky, ovdovělé baronky Doroty Veroniky Beckové, rozené Strakové z Nedabylic. Její zповědník, převor u sv. Kateřiny, P. Leopold Schinko, ji přemluvil, aby přijala titul „matky konventu“ a spolu se svou rodinou financovala novou výstavbu kláštera, který měl již být vybudován pro 18 bratrů. 4. května 1718 baronka Becková za přítomnosti své dcery Karolíny Moniky a všech řeholníků položila základní kámen k nové budově konventu. Jejím autorem byl významný český barokní architekt Kilián Ignác Dientzenhofer, který spolu se svým otcem Kryštofem dlouhodobě pracoval pro malostranský

*Prospectus Conventus f. Monasterii P.P. Augustinianorum Ordinis
Eremitarum ad S. Catharinam in regia nova urbe Pragae.*

S. B. Werner delin.

C. D. C. C. May.

*Prospect des Convents oder Klosters der PP. Augustiner Ordinis
Eremitarum zu S. Catharina auf der Königl. Neustadt Prag.*

J. G. Ringle fecit.

Marc. Engelbrecht sculpsit. A. 1740.

F. B. Werner – J. G. Ringle: *Pohled na konvent kláštera augustiniánů poustevníků a kostel sv. Kateřiny na Novém Městě pražském* (kolem roku 1740). Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy. Rytina zachycuje nové barokní budovy augustiniánského kláštera krátce po jejich dostavění. Zajímavé je, že kostel má už portikus představený před vchod (s několika sochami na balustrádě, jež se nezachovaly), ale dosud není postavena barokní zvonice po pravé straně průčelí, jejíž stavba začala roku 1740. Za pozornost stojí také zaniklá barokní brána do klášterní zahrady. V pozadí kostel na Karlově.

klášter sv. Tomáše. Až na využití části zdí starší stavby u severozápadního nároží se jednalo o naprostou novostavbu, nepřiliš rozsáhlou, ale působivou svou dobře promyšlenou vnitřní dispozicí. Stavba vznikala třináct let a byla dokončena v roce 1730. Současně se čtyřmi křídly vlastního konventu byla postavena východně ležící jednokřídlá a jednopatrová budova, kterou si vyhradila baronka Becková k doživotnímu užívání pro sebe a pro svou dceru. Majetkem kláštera se tento objekt stal roku

1749 a v pozdějších letech byl za roční nájem 100 zl. pronajímán pluku Michala Wallise, který zde vedl výuku vojenského dorostu.

Díky bohatému daru baronky Beckové zbývaly i po dokončení klášterních budov prostředky pro další stavební podnikání. Proto byla v následujících letech zahájena stavba nového kostela, jehož základní kámen byl slavnostně položen 4. května 1737 za přítomnosti baronky Beckové. Barokní kostel, který opět navrhl Kilián Ignác Dientzenhofer, téměř zcela nahradil původní gotický chrám z doby Karla IV. Ze starého kostela zůstala stát jen štíhlá a vysoká věž nad vchodem a k ní přiléhající zdivo západního průčelí. Nový jednoduší kostel vyrostl na podobném půdoryse jako původní (vybočuje z něj pouze prostorem dvou půlkruhových bočních kaplí), nepochybně z důvodu „věrnosti místu“, důležité řeholní zásady, která často byla právně platným argumentem pro identitu instituce. Tato návaznost vedla některé badatele k domněnce, že pro stavbu byly využity původní základy nebo i části zdiva bočních stěn starého kostela. Archeologický průzkum však prokázal, že barokní základy byly založeny zcela nově vedle zbytků gotických základových konstrukcí.

Ještě během výstavby kostela získal klášter další významnou a štědrú mecenášku. Byla to Anna Marie Františka, velkovévodkyně toskánská, jedna z nejvýznamnějších šlechtičen království, která nechávala budovat mnoho staveb a objednala četná umělecká díla. Poměrně souvisle pro ni pracoval i Kilián Ignác Dientzenhofer, a je tedy pravděpodobné, že to byl mistr, jehož si velkovévodkyně velmi vážila, kdo obrátil její pozornost k probíhající stavbě kostela novoměstského kláštera augustiniánů poustevníků. V roce 1740, rok před svou smrtí, zaplatila výstavbu

nové zvonice na jižním nároží průčelí kostela sv. Kateřiny (útlá gotická věž pro ten účel nedostačovala) a darovala kostelu tři zvony. Základní kámen byl položen 10. října 1740. Kromě zvonice také byla řešena podoba západního průčelí kostela včetně působivého, konkávně formovaného portiku.

Stavba pokračovala rychle a nejspíše už v roce 1740 byl kostel stavebně dokončen a v následujícím roce se začalo s úpravami interiéru. Kostel byl slavnostně posvěcen 26. září

1741 pomocným biskupem pražské arcidiecéze Janem Rudolfem hrabětem Sporckem. Práce na výzdobě a vybavení kostela ale trvaly i nadále. Malíř Václav Vavřinec Reiner zde vytvořil jedinečný soubor fresek, který dokončil 23. listopadu 1741. Všechny oltáře a sochařská výzdoba interiéru byly dokončeny roku 1743.

Roku 1744 přinesl neznámý řeholník z Genezzana v Itálii kopii obrazu Panny Marie Matky Dobré rady, obraz byl umístěn na oltáři a těšil se tu pak velké úctě. Původní obraz Matky Dobré rady byl podle legendy roku 1457 přenesen anděly z albánského města Skutari, které bylo obleženo Turky, do augustiniánského kostela v Genezzanu.

Původní obraz Panny Marie Matky Dobré rady v augustiniánském kostele v Genezzanu v Itálii, jehož kopie byla též uctívána v kostele sv. Kateřiny v Praze

Jan Zachariáš Quast: *Kostel sv. Kateřiny*, akvarel (1857). Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy. Pohled přes Kateřinskou zahradu, která byla před novou parcelací na začátku 20. století rozsáhlejší; zasahovala přes dnešní Viničnou ulici do míst, kde dnes stojí budovy přírodovědecké fakulty

Stal se oblíbeným ochranným obrazem řádu augustiniánů poustevníků, kteří úctu k Panně Marii Matce Dobré rady rozšířili z Itálie po celém světě, a tato Madona se objevuje ve všech řádových chrámech.

Svatokateřinský konvent, vlastnící dokonale vybudované stavby a rozsáhlé zahrady, prožíval pak v následujících desetiletích klidné časy, které však byly ještě kratší než prvotní období po založení kláštera ve 14. století. Jejich konec nastal, tak jako pro mnoho jiných klášterů, za vlády císaře Josefa II.

Dne 1. května 1784 podepsal císař dekret, kterým prohlásil kostel i klášter sv. Kateřiny za zrušený. Duchovní správa

byla převedena pod farnost u blízkého kostela sv. Apolináře a majetek kláštera propadl náboženské matici. Poslední převor Maxmilián Korren a dalších dvanáct řeholníků, kteří zde tehdy bydleli, ještě načas směli zůstat ve svém někdejších domově, načež se 15. března 1787 rozešli do jiných klášterů svého řádu. Barokní chrám sv. Kateřiny, teprve před 46 lety nákladně vystavěný a vyzdobený, byl zrušen a uzavřen.

O dalším osudu klášterních budov rozhodla skutečnost, že východní dům, kdysi obývaný baronkou Beckovou, byl už před zrušením kláštera pronajímán vojenskému vychovávacímu ústavu. Tato instituce tak dostala k dispozici celý objekt kláštera. Hodnota staveb (bez kostela) byla odhadnuta na 9600 zl. a roční nájem určen na pouhých 138 zl. ročně. Kostel byl ponechán bez využití a trpěl vandalským kradstvím kadetů z přilehlého ústavu – budoucí důstojníci ulamovali sochám ruce a hlavy, vyřezávali části obrazů a rozkradli píšťaly z varhan. Na rozdíl od většiny kostelů zrušených v josefínské době však nebyl postižen výprodejem inventáře, protože oltáře jsou pevnou součástí stavby a o jednotlivé sochy nebo obrazy zřejmě nebyl zájem. Díky tomu se zachoval barokní interiér kostela v jedinečně ucelené podobě.

Budovy bývalého kláštera byly roku 1787 dle projektu majora inženýra Antona de Hailmanna a kapitánporučíka Hilschera adaptovány pro nový účel. Časem se objevily i jiné návrhy na využití klášterních budov. V letech 1807–1809 vypracovalo zemské stavební ředitelství předběžné návrhy na zřízení donucovací pracovny s rozsáhlou přístavbou tří křídel na východní straně, tato přestavba však nebyla uskutečněna. K menším stavebním úpravám došlo pouze v letech 1815 a 1826.

130. Praha. – Starý blázinec.

130. Prag. – Alte Irrenanstalt.

◀ František Fridrich: *Kostel sv. Kateřiny s okolím*, foto, vizitka, (kolem 1865). Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy. Fotografie zachycuje komplex budov kostela a bývalého kláštera sv. Kateřiny nezakrytý vzrostlými stromy a dominující prostranství na křižovatce ulic Lípové a Kateřinské. Dosud stojí původní barokní brána do areálu kláštera obrácená do Kateřinské ulice

Okolí kostela sv. Kateřiny, pohlednice (kolem r. 1900). Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy. Stejně místo o několik desítek let později, proměněné postavením budovy dětské nemocnice (dnes patří k neurologické klinice, stejně jako budovy bývalého kláštera)

V roce 1822 byl do někdejšího převorského domu umístěn ústav pro choromyslné (nejstarší v Čechách) a roku 1826 byl pro tento účel za 24 460 zl. zakoupen celý bývalý klášter včetně kostela a zahrady. Podle kostela sv. Kateřiny se tak vžilo lidové označení „kateřinky“ jako synonymum blázince.

Klášterní budovy byly po vojenském využití převzaty v dosti zchátralém stavu, což si vyžádalo rozsáhlé opravy a úpravy pro jejich novou funkci provedené v letech 1827–1828. Roku 1833 navštívil ústav císař Ferdinand I. s chotí, přičemž vyslovil úžas a politování nad zpusťšeným interiérem kostela. Proto se roku 1837 přikročilo k jeho opravě, během níž byla také někdejší barokní zvonice přestavěna pro obytné účely, a v roce 1841 byl chrám znovu slavnostně posvěcen. Od té doby byl užíván jako ústavní kostel k bohoslužbám pro personál i pacienty. Od roku 1861 se pak začal alespoň jednou za rok, na svátek svaté Kateřiny, otevírat veřejnosti.

Doba více než jednoho století, kdy kostel sv. Kateřiny sloužil ústavu pro choromyslné, byla nejdelším klidným obdobím v jeho dějinách. Kostel prošel několika opravami, které mu zajistily dobrý technický stav a zároveň zachovaly jeho barokní podobu téměř beze změn. Roku 1856 byla opravena věž (tehdy byla barokní cibulová střecha věže nahrazena současnou střechou jehlancovou, která je bližší původní gotické podobě), v roce 1892 byla dlažba v interiéru kostela částečně nahrazena teracem, roku 1910 byla opět opravována věž. Ještě za války v letech 1940–1941

► *Kostel sv. Kateřiny, interiér*, vydal Z. Reach (kolem r. 1915).
Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy

byly restaurovány rozsáhlé Reinerovy nástropní fresky, v roce 1946 opraven krov a 1948 omítky.

Už před polovinou 19. století si rozvoj ústavu vyžádal jeho rozšíření, což bylo vyřešeno postavením velké „nové budovy“, dnešní psychiatrické kliniky, která byla zbudována v letech 1842–1847 podle projektu Johanna Weisse v jižní části zahrady. V letech 1846–1848 byla na východní straně areálu při ulici Ke Karlovu postavena ředitelská vila dle projektu Vincence Kulhánka. Stavebních úprav se ale dočkaly i budovy někdejšího kláštera. Koncem 19. století byla stržena část jižního křídla přiléhající ke kostelu, kudy vedla pouze spojovací chodba (někdejší ambit). Původní portál z Kateřinské ulice se sochou sv. Kateřiny byl kolem roku 1910 zrušen, ale v roce 1925 byl nově osazen do dnešní situace. Roku 1910 byla také stržena původní krásná barokní brána, která sloužila jako vstup z ulice na prostranství před kostelem.

22. dubna 1884 byl do ústavu pro choromyslné v „Kateřinkách“ převezen Bedřich Smetana, jehož duševní stav se od počátku toho roku rychle horšil, a 12. května tu také zemřel.

V roce 1940 získala starou klášterní budovu německá neurologická klinika, pro kterou byl objekt upraven a modernizován. Po válce byla stará budova přidělena neurologické a nová psychiatrické klinice Všeobecná fakultní nemocnice v Praze a toto využití jim zůstalo dodnes.

Kostel sv. Kateřiny byl po nástupu komunistického režimu v roce 1950 opět odsvěcen a budova, nacházející se v majetku hlavního města Prahy, přidělena jako depozitář Muzeu hlavního města Prahy. Klášterní zahrada byla do konce osmdesátých let využita k „uskladnění“ originálních

Kostel sv. Kateřiny, autor neznámý (kolem r. 1940).
Ze sbírky Muzea hl. m. Prahy

soch z Karlova mostu. Ležely zde bez ladu a skladu, zarostlé plevellem. Kostel byl díky předchozí kvalitní rekonstrukci v dobrém stavu, a tak se podařilo dosáhnout opětovného zpřístupnění této umělecky vysoce hodnotné památky pro veřejnost, když zde byla roku 1967 otevřena expozice barokních plastik ze sbírek Muzea hlavního města Prahy. V následujících letech byly v kostele pořádány i večery poezie a koncerty, ale tato etapa neměla dlouhého trvání; po nástupu normalizace bylo v roce 1971 toto kulturní využití kostela opět zrušeno (oficiálně pro havarijný stav budovy).

Následně byl do kostela umístěn depozitář pro těžký výstavní fundus a přepravní obaly Muzea hlavního města Prahy. Tak byly odstraněny a zničeny hodnotné kostelní lavice a v dalších letech byl prostor do výše několika metrů zcela zaplněn různými sokly, bednami a panely. Díky zodpovědnosti pracovníků muzea ani při manipulaci s těmito těžkými objekty nedošlo k poškození sochařské výzdoby, horší vliv na stav kostela však mělo zanedbání údržby. Navýšení terénu v okolí způsobilo vzlínání vlhkosti ve stěnách, což spolu se zatékáním poškozenou střechou vedlo k poškození podlah, stěn i kleneb a narušení vnitřní výzdoby.

V roce 1989 byla doceněna hodnota kostela a jeho umělecké výzdoby, když byly tři krásné sochy z jeho výbavy zapůjčeny pro velkou výstavu Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu, konanou ke 300. výročí narození architekta. Zároveň vyšel najevo zanedbaný stav kostela včetně závažných statických poruch západního průčelí a jeho osově věže.

V 90. letech byl zpracován stavebně-historický průzkum a provedeno záchranné statické zajištění stavby,

načež se otevřela otázka dalšího využití této jedinečné a pozapomenuté památky v majetku hlavního města Prahy. Objevily se návrhy na komerční využití, často v překvapivě brutální podobě, ale žádný z těchto projektů, slibujících „ekonomické vytěžení památky“, nebyl realizován a nakonec se za primátora ing. arch. Jana Kasla přistoupilo k velkorysé a kvalifikované konzervaci a restauraci stavby i celého bohatého komplexu ji zdobících uměleckých děl. Rekonstrukce byla zahájena v letech 1999–2000 restaurací hlavního oltáře. V roce 2000 byly repasovány zničené dveře a znovu zasklena rozbitá okna, v roce 2002 opraven krov a vyměněna prejzová střešní krytina a v následujícím roce provedena sanace obvodového zdiva. Po tomto zabezpečení se mohlo přistoupit k náročnému restaurování celého interiéru kostela, které v letech 2002–2006 prováděla akademická malířka a restaurátorka Vaica Hejdová s kolektivem spolupracovníků. Zároveň byly v letech 2003–2007 opraveny všechny vnější fasády.

V letech 2002 až 2012 byl chrám pod duchovní správou Rytířského řádu Křižovníků s červenou hvězdou. Od ledna 2010 zde byly opět obnoveny pravidelné bohoslužby. Díky tomu, že uzavřený kostel nikdy neprošel úpravami liturgického prostoru, běžnými v katolických kostelech po 2. vatikánském koncilu (od 70. let 20. století), byl vhodný pro mše svaté v tradičním římském ritu (tzv. tridentské), které v něm byly několik let pravidelně slouženy.

V prosinci 2012 rozhodli pražští radní, že kostel sv. Kateřiny získá do pronájmu pravoslavná církev, která ho bude využívat k bohoslužbám a církevním shromážděním, k pořádání koncertů a různých projektů duchovní kultury.

První pravoslavná bohoslužba se v chrámu svaté Kateřiny konala na Štědrý den 24. prosince 2012. Vladyka

metropolita Kryštof spolu s duchovními vysvětil nový prestol (oltářní stůl) a celý chrám, který byl upraven pro potřeby pravoslavné liturgie, aniž by bylo zasaženo do památkově chráněného barokního zařízení a výzdoby interiéru. Kromě svatého prestolu, daru tachovské církevní obce, byl do chrámu též umístěn jednoduchý ikonostas z chrámu berounského a mnoho dalších bohoslužebných předmětů. Od roku 2012 chrám využívá pravoslavná církev (VIII. Pravoslavná církevní obec v Praze 2) a konají se v něm pravidelné bohoslužby. Zpočátku sloužil bulharským pravoslavným věřícím, v současnosti se tu slouží pravoslavná liturgie v církevně slovanském, českém a gruzínském jazyce.

Interiér chrámu uzpůsobený pro pravoslavnou liturgii.

Pravoslavná Svatá liturgie s vladykou Michalem v neděli 20. března 2016. Foto: VIII. Pravoslavná církevní obec v Praze 2 (svkaterina.info)

SVATÁ KATEŘINA

Sv. Kateřina Alexandrijská byla starokřesťanská panna a mučednice, o které se sice nedochovaly žádné historické údaje, je však už od raných dob křesťanství oblíbenou a všeobecně uctívanou sveticí. O jejím životě se traduje mnoho verzí legendárního podání a je obtížné odlišit nejen původní vyprávění, ale i symboliku od skutečnosti.

Sv. Kateřina na ústřední nástropní fresce *Disputace sv. Kateřiny s pohanskými učenci*

Podle legendy žila v Egyptě kolem roku 300, pocházela ze vznešeného rodu, vynikala krásou, moudrostí a statečností, byla vzdělaná v pohanské filozofii, ale záhy přijala křesťanskou víru. Legenda hovoří o tom, že se jí jednou v noci zjevila Panna Maria s Ježíškem, který jí navlékl na prst zlatý prsten na znamení, že se stává jeho nevěstou. Když měla u císařského dvora obětovat pohanským modlám, předstoupila před císaře Maxentia, vytkla mu jeho pronásledování křesťanů a vyzvala jej k poznání pravého Boha. Císaře prý od potrestání opovážlivé dívky zdržovala její krása – byl unesen jejím půvabem, překvapen odvahou a výřečností. Přesvědčit se ale nedal, naopak povolal padesát pohanských filozofů a rétorů, kteří ji měli usvědčit z omylu. Výsledek byl ten, že Kateřininými slovy byli poraženi a někteří se stali křesťany, za což je dal císař upálit. Legenda zmiňuje návštěvu Krista s anděly ve vězení. Jednou ji měla navštívit i samotná císařovna, kterou Kateřina přivedla k rozhodnutí pro křest. Jako další obrácený je uváděn vojevůdce Porfyrius, kterého následovali někteří z vojáků. Vladař se ještě snažil Kateřinu získat nabídkou, že se stane císařovnou po jeho boku, ale dívka ho odmítla s tím, že je zaslíbena Ježíši Kristu. Nato dal císař připravit hrozný mučící nástroj sestávající z kol pobitých hřeby. Legenda líčí, že když k němu byla dívka přivedena, zasáhl na její modlitbu anděl a stroj zničil tak, že jeho úlomky zabily mnoho přihlížejících pohanů. Nakonec dal císař Kateřině setnout hlavu mečem. Po smrti pak podle legendy přenesli andělé tělo Kateřiny na horu Sinaj.

Legendární přenesení těla mučednice některé životopisy vysvětlují s tím, že anděly byli nazýváni basiliánšti

mniši, kteří založili Klášter svaté Kateřiny na úpatí hory Sinaj, jeden z nejstarších křesťanských klášterů na světě, kde jsou dodnes uctívány ostatky sv. Kateřiny.

V českých zemích, stejně jako jinde v Evropě, byla sv. Kateřina oblíbenou světící už od raného středověku, velkým propagátorem jejího kultu byl však Karel IV., který získal její ostatky pro svatovítský chrám, přiměl arcibiskupa Arnošta z Pardubic, aby byl den sv. Kateřiny ustanoven v Čechách zasvěceným svátkem (tím zůstal do roku 1771), zbudoval na Karlštejně kapli sv. Kateřiny a v neposlední řadě založil klášter sv. Kateřiny na Novém Městě pražském. Ve 2. polovině 14. století byl složen český *Život svaté Kateřiny*, rozsáhlá veršovaná skladba.

Svatá Kateřina je uctívána jako patronka filozofů a teologů, žáků i učitelů, advokátů, univerzit, neprovdaných dívek, knihtiskařů, švadlen, soukeníků, námořníků, kolářů, nožířů i vězňů; vzývána bývá při migréně, při problémech s učením, při nemocech jazyka, v hodině smrti a při hledání utopených; je zařazena mezi Čtrnáct svatých pomocníků.

Patří od středověku k nejčastěji zobrazovaným světícím v sochařském i malířském umění. Jejími nejčastějšími atributy jsou rozlomené kolo, meč, kniha, závoj a prsten nevěsty, koruna a palmová ratolest (symboly mučednictví).

Kateřina je jako raně křesťanská světice uctívána jak západní, tak i východní církví. V katolické církvi se její svátek slaví 25. listopadu, v pravoslavné církvi, kde je označována titulem velkomučednice, pak 7. prosince (24. listopadu podle juliánského kalendáře).

Socha sv. Kateřiny v nice ve stěně věže na průčelí kostela

POPIS KOSTELA

Kostel sv. Kateřiny stojí nedaleko rušných ulic Ječné a Sokolské, Karlova náměstí a stanice metra I. P. Pavlova, ale přesto v klidném koutě Nového Města, který je od 19. století spjat se zdravotnickými zařízeními. Jeho štíhlá gotická věž patří mezi zdaleka viditelné orientační body a dominanty horní části Nového Města, samotný kostel je přitom jedním z neukrytějších v centru Prahy a mnozí z lidí, kteří procházejí okolními ulicemi, nejspíš vůbec nevědí o jeho existenci. Stojí totiž ukrytý zrakům kolemjdoucích za mohutnou zdí a vysokými stromy v areálu Kateřinské zahrady – rozlehlého areálu zeleně, který byl původně klášterní zahradou, později dlouhá léta uzavřenou zahradou ústavu choromyslných, později byl krajinářsky upraven ve stylu anglického parku a dnes je v provozní době přístupný veřejnosti.

Kostel je orientován oltářem k východu, jak bylo pro středověké kostely pravidlem, jeho osa se ale mírně vychyluje k severovýchodu. Na severní straně k němu přiléhají budovy bývalého kláštera, ze zbylých tří stran je obklopen zahradou. Za architekta stavby byl dlouhou dobu pokládán František Maxmilián Kaňka, podle novějšího výzkumu však jde nepochybně o jedno z vrcholných děl Kiliána Ignáce Dientzenhofera.

Ve středu průčelí ční vysoká štíhlá gotická věž, která je jediným viditelným pozůstatkem původního gotického kostela. Do výše tří podlaží má čtvercový půdorys, který se pak ve vrchních dvou podlažích mění na osmiúhelníkový (podobné uspořádání mají také věže kostelů sv. Apolináře a Zvěstování Panny Marie Na Trávničku). Věž je krytá vysokou osmibokou jehlancovitou střechou. Štíhlé proporce

Průčelí kostela s gotickou věží

věže, její osmiboký půdorys a vysoká střecha připomínají typickou siluetu minaretů, takže je věž občas přezdívána „pražský minaret“.

Spodní část věže má fasádu upravenou ve vrcholně barokním stylu. V dolním patře ji prolamuje okno, nad ním pak se nachází výklenek s barokní pískovcovou sochou sv. Kateřiny z roku 1741. Další patro, ještě na čtvercovém půdorysu, má už úzká hrotitá gotická okna, a stejně tak i dvě osmiboká patra, z nichž nižší má okna ve čtyřech stěnách. Poslední patro sloužilo jako zvonice, a proto mělo původně okna ve všech osmi stěnách, čtyři z nich byla později zazděna a teprve během úprav ve 20. století byly okenní oblouky opět odhaleny.

Před vstupem do kostela je přistavěn portikus, otevřený třemi polokruhovými arkádami a členěný pilastry s čabrakovými hlavicemi. Jeho čelo je dynamicky konkávně prohnuté a tvoří silný kontrast k jednoduché architektuře gotické věže. Přesně datovat tento portikus nedokážeme, mohl totiž vzniknout ještě před přestavbou kostela, jistě však před rokem 1740, kdy byla postavena sousední zvonice.

K pravé straně průčelí, tedy k jihozápadnímu nároží kostela, přiléhá poměrně nízká barokní zvonice, která byla postavena podle projektu Kiliána Ignáce Dientzenhofera po roce 1740. Po zrušení kostela za josefinských reforem byla přizpůsobena k obytným účelům, přepatrována a opatřena novými okny, takže svůj původní účel dnes už zejména v západním průčelí příliš nepřipomíná (v souvislosti s těmito úpravami bylo také přestavěno průčelí kostela po stranách gotické věže). Lepší představu o původní podobě zvonice si můžeme udělat z její boční a zadní fasády, jejíž členění bylo zachováno včetně původních,

Bývalá zvonice u jihozápadního nároží kostela, přestavěná později pro obytné účely. Na jejím západním průčelí byla prolomena novodobá okna ve třech podlažích. Jižní a východní fasáda si zachovaly původní členění se zaslepenými okny

dnes zaslepených oken. Málo změněný vzhled si zachovala také korunní římsa a mansardová střecha zvonice.

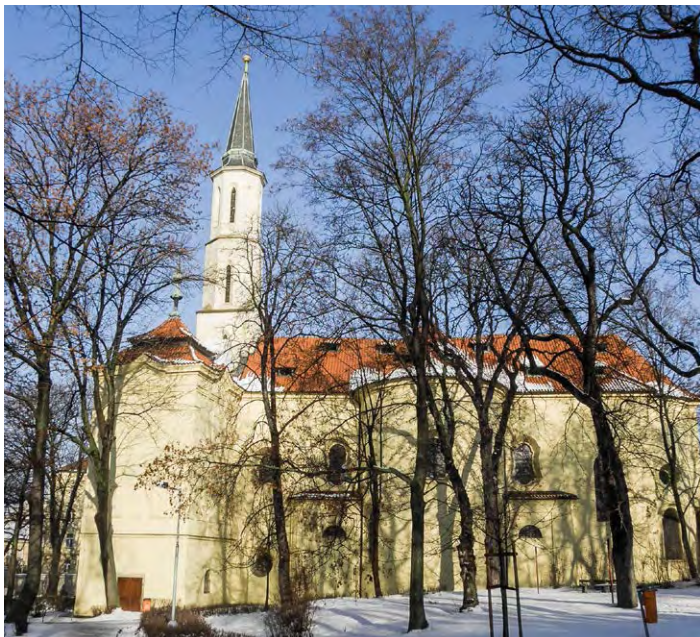
Samotný kostel zvnějšku neoplývá ozdobami, ale pohled na jeho jižní a východní stranu, které jsou přístupné z Kateřinské zahrady, umožňuje udělat si dobrou představu o rozměrech kostela a jeho komplikovaném půdorysu a nabízí zajímavou přehlídku tvarů barokních oken.

Hlavní vchod kostela pod klenbou portiku

Budova bývalého kláštera, přiléhající ke kostelu dvěma křídly na severní straně, je dnes přestavěna pro potřebu Neurologické kliniky Všeobecné fakultní nemocnice, ale dodnes si v základních rysech uchovává svou někdejší barokní podobu. Za pozornost stojí vstupní portál z Kateřinské ulice, který je ozdoben sochou sv. Kateřiny.

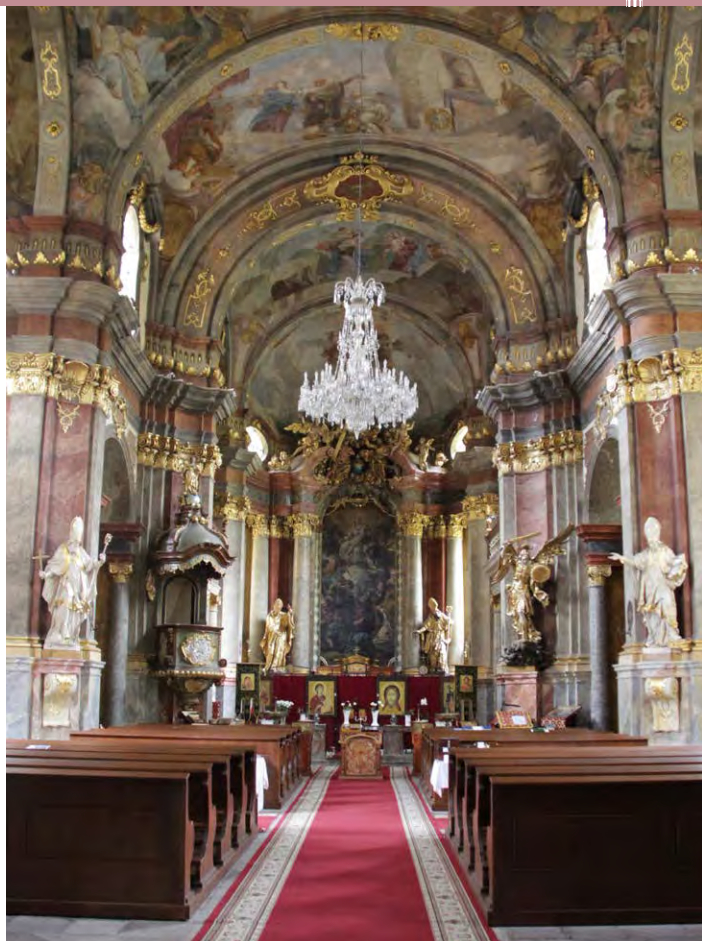
Celkový pohled na jižní fasádu kostela z Kateřinské zahrady je možný jen v době vegetačního klidu

INTERIÉR

Přestože dlouhodobě uzavřený kostel sv. Kateřiny stál mezi pražskými památkami vždy poněkud v pozadí pozornosti, jeho interiér vytváří díky své zachovalosti, jednotnosti výzdoby a absenci doplňků z pozdějších období jedinečný celek, patřící mezi nejčistší ukázky vrcholně barokní architektury a plně srovnatelný s nejslavnějšími díly pražského baroka, jako je kostel sv. Mikuláše na Malé Straně (též od Kiliána Ignáce Dientzenhofera) či kostel sv. Františka u křižovníků na Starém Městě (od Jeana-Baptisty Matheye).

Kostel svým umístěním, rozměry i půdorysem navazuje na původní gotický chrám. Tato návaznost dává stavbě rozměrově podélný charakter a její základní rozvržení je poměrně jednoduché (v porovnání s dynamicky tvarovanými půdorysy některých radikálně barokních kostelů z dílny Kiliána Ignáce Dientzenhofera, jako je například nedaleký kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce, stavěný téměř současně, v letech 1730–1738). V podélné ose je půdorys kostela složen ze tří základních částí: pole podkruchtí s kruchtou, obdélné lodi o hloubce tří klenebních polí a kněžiště tvořeného jedním polem a půlkruhovým závěrem. Celkové vyznění prostoru je ale důmyslně převedeno do centralizující podoby. Ze tří klenebních polí lodi jsou totiž dvě krajní výrazně zkrácena, zatímco prostřední má proporce bližší čtverci. A střed lodi je zároveň výrazně rozšířen hlubokými polokruhovými bočními kaplemi či apsidami, což vytváří dojem křížení s příčnou lodí. To je ještě podpořeno tím, že obě boční kaple mají velmi podobné prostorové řešení i klenbu jako závěr kněžiště s hlavním oltářem. Příčná osa tak získává na významu a vedle hlavního oltáře je pozornost diváka směřována také

Pohled od vchodu směrem ke kněžišti

Hlavice pilastrů a stříška kazatelny se sochou Immaculaty

k velkým bočním oltářům v apsidách po obou stranách. Výsledné uspořádání interiéru působí podobným dojmem, jako kdyby šlo o centrálně uspořádaný chrám na půdorysu řeckého (rovnoramenného) kříže – tímto převedením podélného půdorysu do centrálního i řešením vnitřní

výzdoby interiér poněkud připomíná kostel sv. Mikuláše na Malé Straně.

Vedle dvou velkých apsid tvořících „příčnou loď“ jsou do bočních stěn prvního a třetího pole lodi vloženy mělčí a nižší niky pro další čtyři boční oltáře.

Pro výsledný estetický dojem interiéru hraje zásadní roli architektonické tvarosloví. Rafinované rozvržení interiéru je zvládnutě použítím svazkových pilastrů na hranicích polí stěny, které svým zmnožením vytvářejí výrazné vertikální linie. Pilastry nesou bohatě profilované kladí s výraznou římsou, které odděluje stěnu od klenební sféry a obíhá celý interiér chrámu. Štuková výzdoba klenby se omezuje na oddělení klenebních polí, zbytek klenby tvoří souvislé plochy s freskovou výzdobou.

Oltáře rámované soustavami hladkých sloupů a pilastrů jsou propojené s architekturou kostela a tvoří tak neoddělitelnou součást stavebního řešení interiéru. Stejně tak sochařská výzdoba byla koncipována jako součást celkového architektonického řešení.

Charakteristická je barevně výlučná kompozice obložení stěn a architektonických prvků umělým mramorem v šedé a růžové barvě spolu se zlacením dekorativních částí, jako jsou hlavice pilastrů.

Celkově tak interiér kostela sv. Kateřiny představuje klasický příklad barokního *Gesamtkunstwerku* – velkolepé syntézy uměleckých druhů, kdy všechny viditelné prvky od stavební konstrukce po výzdobu působí jako jednotný celek a takřka nelze rozlišit, co je primárním tvarem a co sekundární dekorací.

FRESKOVÁ VÝZDOBA

Celou klenbu kostela pokrývá velkolepá fresková výmalba od jednoho z největších českých malířů vrcholného baroka Václava Vavřince Reibera, která byla realizována hned po stavbě kostela a dokončena krátce po jeho posvěcení, v listopadu 1741. Malíř si tuto zakázku zřejmě získal nejen díky své vynikající pověsti, ale také dlouhodobou spoluprací se svým vrstevníkem a zřejmě i dobrým přítelem architektem Dientzenhoferem. Pro novoměstské augustiniánské poustevníky byla jistě významným doporučením spolupráce Reibera s Dientzenhoferem v jejich malostranském kostele sv. Tomáše, kde Reiner provedl roku 1728 cyklus k oslavě sv. Tomáše a sv. Augustina. Zatímco na Malé Straně architekt malíři sledem úzkých příčných polí nepřipravil nejvýhodnější podmínky pro rozvinutí jeho tvorby, v novoměstském kostele sv. Kateřiny byly k velkorysému malířskému rozmachu připraveny rozsáhlé plochy na vysoko vzduťných klenbách. Stárnoucí mistr Reiner dokázal těchto podmínek naplno využít a cyklus fresek v kostele sv. Kateřiny se tak stal jedním z nejlepších, jaké kdy vytvořil, a také završením jeho tvorby a posledním dokončeným freskařským dílem – dva roky po jeho namalování čtyřiapadesátiletý umělec zemřel.

Cyklus fresek věnovaný sv. Kateřině začíná na klenbě presbytáře malbou mystického *Zasnoubení sv. Kateřiny s Ježíšem*. Kateřina tu klečí před Pannou Marií s Ježíškem na klíně, anděl jí klade na hlavu věnec symbolizující mučednictví a zároveň vítězství před Bohem. Výjev je působivě zářmován iluzivní architekturou, jejíž oblouk zajímavě doplňuje křivku skutečného oblouku dělicího klenebního pásu.

Fresky na klenbě presbytáře: *Zasnoubení sv. Kateřiny s Ježíšem a Poutníci a andělé s obrazem Panny Marie Dobré rady*

Sv. Kateřina před císařem Maxentiem

Na dalším poli klenby je malba *Sv. Kateřina před císařem Maxentiem*. Pohanští kněží vybízejí Kateřinu, aby obětovala modlám, ta se obrací k císaři a ukazuje na sloupový chrám se sochou pohanského boha a nashromážděné cennosti jako na pomíjivé lidské výtvořiny proti věčnému a nepomíjivému Božímu bytí. V rozích klenby jsou zobrazeni andělci nesoucí atributy spojené s legendou o sv. Kateřině.

Na ústředním poli klenby je zobrazena *Disputace sv. Kateřiny s pohanskými učenci*. Kateřina, osvěcena Duchem svatým v podobě holubice, zde úspěšně obhájí křesťanské učení proti desítkám pohanských rétorů a filozofů povoláných císařem, jenž celému výjevu přihlíží ze svého trůnu. V cípech klenby tu jsou vymalovány alegorické ženské postavy čtyř ctností: Moudrost, Síla, Víra a Naděje.

Disputace sv. Kateřiny s pohanskými učenci

Následuje výjev *Mučednictví sv. Kateřiny*. Světice je tu natažena na kole, ale z nebeské záře sestupuje anděl, aby mučící stroj rozbil, zatímco přítomní pohané zčásti padají zasaženi blesky, zčásti prchají (včetně císaře zcela vlevo). Tento výjev opět doprovázejí andílci nesoucí atributy sv. Kateřiny.

Alegorické postavy *Síla* a *Naděje* v cípech středního pole klenby

Na klenbě nad kruchtou je pak zobrazena scéna *Stětí sv. Kateřiny*. Závěrečnou scénou cyklu je *Přenesení těla sv. Kateřiny anděly na Sinaj*. Tento výjev ovšem není vyveden jako freska, nýbrž olejem na plátně zavěšeném nad varhanní kruchtou.

Hlavní cyklus fresek z legendy o sv. Kateřině je doplněn motivy ikonografie augustiniánského řádu. Pro tento účel jsou skvěle využita pole klenby nad třemi apsidami kostela – tedy závěrem kněžiště a oběma bočními kaplemi. Klenbu závěru pokrývá freska *Poutníci a andělé s obrazem Panny Marie Dobré rady*, která zobrazuje legendární přenesení obrazu anděly ze Skutari do Genezzana.

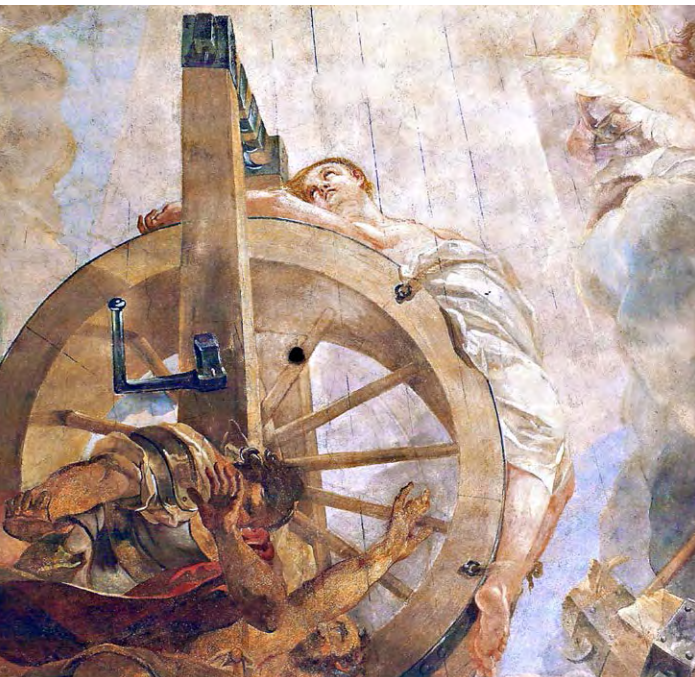
Mučednictví sv. Kateřiny

Klenby protějškových bočních kaplí zobrazují dva nejvýznamnější řádové světce, jimž jsou zároveň zasvěceny oltáře v těchto kaplích. V severní kapli zasvěcené sv. Augustinovi, dávnému autoru augustiniánské řehole, je to malba *Sv. Augustin bojuje svými spisy proti heretikům*, kde je světec zobrazen jako učenec, který poráží kacíře pouhou silou své nauky, což je symbolizováno bleskem vycházejícím z jeho spisů. Jižní kaple je pak zasvěcena sv. Mikuláši Tolentinskému, augustiniánovi, vynikajícímu kazateli, misionáři a divotvůrci žijícímu ve 13. století. Na klenbě je vymalována scéna *Panna Maria se zjevuje sv. Mikuláši Tolentinskému*.

Klenby předsíně kostela a prostoru pod kruchtou jsou vymalovány freskami, jejichž autorem je pravděpodobně staroměstský malíř Jan Ezechiel Vodňanský. Ten s Václavem Vavřincem Reinerem na několika zakázkách spolupracoval a lze se domnívat, že vážně nemocný Reiner mu na sklonku života svěřoval některé méně náročné úlohy.

Na kupolovité klenbě předsíně pod věží je vyobrazen v oblacích symbol Boží prozřetelnosti v podobě zářícího trojúhelníku s okem, kolem se vznášejí andělci a cherubíni. Na klenbě pod kruchtou se třemi malovanými poli iluzivně otevírají oblaka s andílky, kteří nesou symboly vztahující se ke sv. Kateřině, ke sv. Augustinu i obecně k augustiniánskému řádu.

Mučednictví sv. Kateřiny – detail

Sv. Augustin bojuje svými spisy proti heretikům

Panna Maria se zjevuje sv. Mikuláši Tolentinskému

ZAŘÍZENÍ

Příklady jiných kostelů Kiliána Ignáce Dientzenhofera naznačují, že pro interiér chrámu sv. Kateřiny navrhl architekt celkové výtvarné řešení oltářů včetně jejich sochařské výzdoby a nepochybně také volně stojící plastiky před pilíři stěn. Byl to také zřejmě Dientzenhofer, kdo pro realizaci řezbářské výzdoby doporučil novoměstského sochaře Františka Ignáce Weisse, s nímž dlouhodobě spolupracoval. Veškerá sochařská výzdoba – volně umístěné i oltářní plastiky, kazatelna i vysoce dekorativní skříň varhan – je tak dílem Weisse a jeho dílny a představuje největší celistvý soubor jeho díla.

Oltářní obrazy nebyly svěřeny domácím mistrům, ale byly objednány u římských malířů Gregoria Guglielmiho a Ignáce Sterna (známého také jako Giovanni Stella), což představuje v Praze značnou vzácnost a ukazuje na vysokou prestiž této akce, když musela být velká plátna nákladně a namáhavě dopravována do Prahy.

Hlavní oltář byl zřízen asi v letech 1742–1743. Na obraze *Oslavení sv. Kateřiny* od Gregoria Guglielmiho je zobrazena světice v nebeské slávě, doprovázena družinou čtrnácti svatých pomocníků, mezi něž se sv. Kateřina počítá. Obraz je zasazen do portálového retáblu rámovaného dvojicí sloupů a završeného bohatě tvarovaným nástavcem. Na oltářním stole je umístěn architektonicky tvarovaný tabernákl. Po stranách mezi sloupky stojí nadživotní sochy dvou světců: vlevo sv. Tomáš z Villanovy, vpravo sv. Augustin. V nástavci hlavního oltáře se pak nachází sousoší Nejsvětější Trojice, doprovázené mnoha anděly.

► Hlavní oltář

U pilířů triumfálního oblouku jsou protějškově osazeny na pravé straně ohromná nadživotní socha sv. archanděla Michaela a na levé straně kazatelna. Socha sv. Michaela, vůdce vojska nebeského, s planoucím mečem a štítem s nápisem **QVIS VT DEVS** („*Kdo je jako Bůh*“) zde má symbolický význam, neboť předěl mezi lodí kostela a kněžištěm symbolizuje předěl mezi zemí a nebem. Dřevěná kazatelna, dokončená roku 1743, je doplněna řezbářskou výzdobou s mariánskou ikonografií. Reliéf na čelní straně řečniště

Sousoší Nejsvětější Trojice v nástavci hlavního oltáře

Socha sv. archanděla Michaela u pravého pilíře triumfálního oblouku

zobrazuje výjev z dvanácté kapitoly Zjevení sv. Jana, reliéfy na bočních stranách zpodobňují rodiče Panny Marie, sv. Annu a sv. Jáchyma. Na vrcholu stříšky kazatelny stojí krásná socha Panny Marie Immaculaty.

Ve dvou mělkých bočních nikách blíže ke kněžišti stojí dva protějškové rámové oltáře, zasvěcené světcům reprezentujícím mužskou a ženskou větev augustiniánského řádu. Severní oltář je zasvěcen sv. Vilémovi Akvitánskému a jižní sv. Kláře z Montefalca. Oba oltáře jsou zdobeny obrazy od Ignáce Sterna.

Čtveřice nadživotních soch svatých biskupů, stojících před pilíři křížení, se od ostatních soch odlišuje svým bílým povrchem z leštěné křídly. Je sochařsky zajímavým a hodnotným celkem, ale vzhledem k nedostatku jednoznačných atributů je problematické jejich určení. Starší literatura je označovala jako české patrony sv. Prokopa, sv. Vojtěcha, sv. Cyrila a sv. Metoděje. Novější hypotéza dává sochařskou výzdobu do souvislosti s freskou na klenbě křížení (*Disputace sv. Kateřiny s pohanskými mudrci*), podle ní by se mohlo jednat o sv. Patrika (severozápadní pilíř), sv. Blažeje (severovýchodní), sv. Cypriána z Nikomedie (jihovýchodní) a sv. Nestora z Magidu (jihozápadní) – tito světci sdílí motivy s legendou sv. Kateřiny, jako je přesvědčování pohanských mudrců, odvržení kouzelnictví a podobně.

Na prostor křížení navazují po stranách dvě apsidy bočních kaplí. Oba oltáře v těchto kaplích byly dokončeny až roku 1743, jsou portálové, velmi podobné hlavnímu oltáři, a jsou zasvěceny dvěma biskupům s výrazným vztahem k augustiniánskému řádu. V severní kapse je to

Socha sv. Patrika

Socha sv. Blažeje

oltář sv. Augustina. Obraz pro oltář namaloval Gregorio Guglielmi už v roce 1739 a zobrazuje sv. Augustina a jeho matku sv. Moniku, jak se modlí k Duchu svatému. Po stranách oltáře stojí sochy sv. papeže Řehoře Velikého a sv. Ambrože, nad nimi se vznášejí figury andělů, jakoby přidržující rám oltářního obrazu, a na nástavci oltáře jsou osazeny sochy sv. Jeronýma a dalšího světce, klerika zobrazeného, jak píše teologický spis (s textem **PATER ET FILIUS UNUM SUNT PRINCIPIUM SPIRITUS SANCTI** – „*Otec a Syn jsou jediným původcem Ducha svatého*“), jehož určení je nejisté – může jít o sv. Tomáše Akvinského.

Protějškový oltář je zasvěcen sv. Mikuláši Tolentinskému. Světec je tu zobrazen, jak klečí před oltářem s krucifixem a modlí se za duše v očistci, které andělé na jeho přímlovu vysvobozují. Autorství obrazu není jisté, ale styl naznačuje Ignáce Sterna. Oltář má shodně rozvrženou sochařskou výzdobu jako oltář sv. Augustina. Po stranách stojí sochy svatých panen, sv. Barbory a sv. Kateřiny, nad nimi jsou opět letící andělé a nástavec je osazen ženskými alegorickými postavami Naděje a Víry

V posledním poli lodi nejbližší kruchtě jsou ve výklencích bočních stěn vsazeny malé rámové oltáře architektonického typu se středními nikami, do nichž byly vsazeny sochy patronů. Oltáře byly postaveny roku 1743. Severní oltář byl zasvěcen sv. Barboře, její socha se však nezachovala, ani není doložena její podoba. Na jižním oltáři stojí socha sv. Josefa, která přišla o postavičku Ježíška a atribut lilie, jež světec původně držel v rukou.

V koutech západního pole lodi po stranách kruchtě stojí dvě nadživotní sochy světic. Na severní straně je to sv. Rita z Cascie, augustiniánská řeholnice, zobrazená s andílkem s nápisem **JESUS AMOR MEUS** („*Ježíš má láska*“). Na jižní

Oltář sv. Mikuláše Tolentinského

◀ Oltář sv. Augustina

Oltář sv. Josefa

Varhany

straně pak starokřesťanská mučednice sv. Dorota spolu s andílkem s košem květů a jablek.

Poslední součástí výzdoby kostela sv. Kateřiny z dílny Františka Ignáce Weisse je skupina andělů a andílků zdobících kruchtu a varhanní skříň.

Jediným prvkem, který se zachoval z předchozí fáze výzdoby kostela před jeho přestavbou, je lunetový obraz *Přenesení těla sv. Kateřiny anděly na Sinaj* od Jana Jiřího Heinsche, zavěšený na západní stěně nad hudební kruchtou a částečně zakrytý varhanními píšťalami. Představuje anděly v oblacích, jak nesou umučené tělo sv. Kateřiny s uťatou hlavou. Obraz byl původně součástí rozsáhlejšího cyklu od stejného malíře, ale ve své současné situaci navazuje na cyklus nástropních fresek legendy o sv. Kateřině.

Varhany kostela sv. Kateřiny mají v kontextu českého varhanářství 18. století výjimečné postavení díky svému konstrukčnímu řešení se dvěma shodnými varhanními skříněmi umístěnými po obou stranách kůru. V Čechách je taková podoba varhan velmi nezvyklá, naopak je častá v Itálii. Varhany jsou dílem novoměstského varhanáře Martina Janečka a vznikaly v letech 1739–1741.

V současnosti je zařízení kostela doplněno liturgickým vybavením a ikonami pravoslavné církve, které nikterak nezastiňují barokní výzdobu interiéru. Kromě svatého prestolu (oltářního stolu), daru tachovské církevní obce, je v chrámu též jednoduchý přenosný ikonostas z pravoslavného chrámu v Berouně a mnoho dalších bohoslužebných

Vybavení chrámu pro pravoslavnou liturgii

předmětů, jako například sedmiramenný svícen, dar Duchovního zastupitelství (Podvorija) Ruské pravoslavné církve z Karlových Varů, bohoslužebná souprava, kterou chrámu věnoval pražský arcibiskup metropolita Kryštof, či ručně šité pokrývky na svatý prestol věnované monastýrem svatého Václava a Ludmily v Loučkách.

Svatý prestol (oltářní stůl) a v pozadí hlavní oltář

Průhled skrz ikonostas do oltářního prostoru

KILIÁN IGNÁC DIENTZENHOFER

Mezi mnoha skvělými staviteli českého baroka, kteří výrazně proměnili tvář naší krajiny, vyniká rodina Dientzenhoferů. Kryštof Dientzenhofer a zejména jeho syn Kilián Ignác se do dějin české architektury zapsali zlatým písmem.

Kilián Ignác se narodil roku 1689 v Praze, navštěvoval gymnázium na Malé Straně, na univerzitě studoval filozofii a matematiku. Stavitelem se vyučil u svého otce a v letech 1708–1715 absolvoval tovaryšskou cestu, kdy se učil od mistrů v Německu, Francii a Itálii, několik let působil v ateliéru velkého rakouského architekta Johanna Lukase von Hildebrandta.

Od roku 1715 působil v rodinném stavebním podniku, který po smrti otce roku 1722 převzal a během dalších třiceti let navrhl a realizoval okolo dvou set staveb.

Zprvu pokračoval v několika rozpracovaných zakázkách svého otce, například navázal na spolupráci s benedikty na Břevnově a v Broumově, kde Dientzenhoferové vytvořili jedinečný soubor vesnických kostelů na klášterním panství.

První samostatnou stavbou Kiliána Ignáce je kostel sv. Jana Nepomuckého na Hradčanech (1720–28). Z kostelů na Broumovsku vyniká

Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Resselově ulici. Prvním architektem byl P. I. Bayer, kostel však dokončil Kilián Ignác Dientzenhofer, jehož dílem je výrazné západní průčelí s předdvořím, ohrazeným původní barokní mříží

například kostel Všech svatých v Heřmánkovicích (1722–26) a kostel sv. Markéty v Šonově (1727–30).

Kromě kostela sv. Kateřiny jsou jeho dílem na území Prahy 2 také kostel Panny Marie Sedmibolestné u alžbětinek na Slupi (1724–25), kostel sv. Cyrila a Metoděje v Resselově ulici (1733–40) a kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce (1730–38), který patří k jeho nejpozoruhodnějším dílům.

Mezi další významné stavby v Praze patří kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí (1732–36) a dostavba malostranského kostela sv. Mikuláše (1737–51) s monumentální kupolí a zvonící.

Ze světských staveb, které jsou v jeho díle v menšině, stojí za zmínku letohrádek Michny z Vacínova v ulici Ke Karlovu, zvaný Amerika (1717–20), a vila Portheimka na Smíchově (1722–29), kterou si architekt postavil jako vlastní rezidenci.

Kilián Ignác Dientzenhofer po své smrti (1751) zanechal dílo, jež svou kvalitou a počtem realizovaných staveb vyniká nad jeho současníky a představuje jeden z vrcholů barokní architektury ve světovém měřítku.

Kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce, ve Vyšehradské ulici – vynikající ukázka dynamického baroka

LITERATURA

- BAŤKOVÁ, Růžena a kol., *Umělecké památky Prahy: Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady*. Praha: Academia, 1998.
- BEČKOVÁ, Kateřina, *Nové Město*. Vyd. 1. Praha: Schola Iudus-Pragensia, 1998.
- BEDRNÍČEK, Pavel, *Příběhy pražských svatyní*. Praha: Volvox Globator, 2009.
- BUBEN, Milan, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích: Díl 3, sv. 2, Žebravé řády*. Praha: Libri, 2007.
- EKERT, František, *Posvátná místa král. hl. města Prahy*. Svazek II. Praha, 1884.
- HORYNA, Mojmír, *Kostel sv. Kateřiny na Novém Městě pražském*. Praha: Karolinum, 2008.
- KALINA, Pavel, *Praha 1310–1419*. Praha: Libri, 2004
- PLATOVSKÁ, Marie a kol., *Slavné stavby Prahy 2*. Praha: Foibos Books, 2011.
- Pravoslavný chrám sv. Kateřiny Alexandrijské*. [online].
Dostupné z: <http://www.svkaterina.info>

Vydává: Městská část Praha 2

Text: Matěj Čadil

Foto: Matěj Čadil (není-li uvedeno jinak)

Mapové podklady: Příspěvatelé OpenStreetMap.org

Grafická úprava: Matěj Čadil

Tisk: Tiskárna PRATR a.s., Trutnov

Praha 2019

MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 2